

Knapp Éva: *Librum evolvo: Eszme- és könyvtörténeti tanulmányok a XVI–XX. századból*

Budapest: Reciti, 2017, 319 l.

Knapp Éva tudatosan építkező tudományos pályája újabb tanulmánykötetben tárja az olvasó elé az utóbbi tíz év publikációs termését. A kötet szervesen illeszkedik a tíz éve megjelent *Libellus: Válogatott könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok* (Budapest: Balassi Kiadó, 2007) című gyűjteményhez, ugyanakkor jelentős módosulást mutat az egyes témakörök feldolgozási módját illetően. Erre a módosulásra a szerző rögtön a bevezetőben felhívja a figyelmet, kevés lehetőséget adva a recenzensnek az újrafelfedezésre. A korábbi dolgozatok könyv- és könyvtártörténetet középpontba állító vizsgálati módszere után a mostani kötet elsősorban eszme- és irodalomtörténeti megközelítést alkalmaz, a *könyv* és a *könyvtár* mintegy háttérként, helyesebben kiinduló alapként jelenik meg minden tanulmányban.

Saját munkamódszerét jellemezve Knapp Éva a következőképpen határozza meg az összeállítás fő célját: arra törekszik, hogy „gazdagítsa, pontosítsa és helyesbítse a régi magyarság irodalmáról és könyvkultúrájáról korábban alkotott képet” (7). A hármas célkitűzés minden alkotóeleme megvalósul, lehangsúlyosabban azonban a helyesbítés szándékát emelnénk ki. Knapp Éva dolgozataiban – erre később konkrét példákat is felsorakoztatunk – szinte mindig találunk olyan lényeges újdonstágot vagy alig észrevehető mikrofilológiai hozzájárulást, amely korábban meggyökeresedett szakmai felfogások, adatközlések, értelmezések tényszerű korrigálására vonatkozik. Ez a ta-

nulmánykötet kiváló módszertani példát szolgáltat ahhoz, hogy szinte soha nem szabad elhinni még a legmegbízhatóbb szerzők vagy legrégebbi megállapítások adatait sem anélkül, hogy az eredeti forrást ne vennénk újból kézbe, ne gondolnánk át ismételten a szakirodalom kétely nélkül átvett következtetéseit.

A tanulmánykötet három nagy tematikus csoportba szerkesztve adja közre azt a tizenöt írást, amelyből hét most jelenik meg első ízben, nyolc pedig a korábbi megjelenésekhez viszonyítva jelentősen átdolgozott formában. A vizsgálódás korszakát a szerző szélesre tárja, a 15. századtól a 19. század második feléig hoz újdonstágot az eszme- és irodalomtörténeti kutatások könyv- és könyvtártörténeti háttéréhez. A tanulmányok nagy jegyzetapparátussal ellátott szövegrésze mellett számos helyen olvashatunk eddig ki nem adott forrásközlést, illetve a kutatást alátámasztó táblázatokba foglalt adattárat. Az új ismeretekben, korábbi kutatások eredményeinek felülvizsgálatában rendkívül gazdag tanulmánykötetből csupán néhány különösen érdekes dolgot emelnénk ki, részben a már publikált, de átdolgozott írások, részben a most első ízben közreadott dolgozatok közül.

Az *Eszmék és könyvek* című fejezetomb első dolgozata Janus Pannonius négy epigrammájának kiadástörténetét tisztázza (*Mátyás király „firenzei oroszlánjai”*). Közvetlen példát mutat arra, hogy még a legnevesebb kutatók legmegbízhatóbb és évszázadokon át örökített megál-

lapításait is érdemes néha felülvizsgálni és az eredeti források környezetét újraértelmezni. A tanulmány kiindulópontja a 2006-ban megjelentetett Janus Pannonius kritikai kiadás egyik szövegközlése volt, amely a korábbi feldolgozásokra, elsősorban Csapodi Csaba kutatásaira támaszkodott. Knapp Éva a kritikai kiadástól, illetve Csapodi munkájától lépésről lépésre időben visszafelé haladva érdekes nyomozást folytatott annak érdekében, hogy felfedezzen négy Janus Pannonius-epigrammakiadást, illetve feltárja azt az egymásra épülő vizsgálati módszert, amelynek következtében mostanáig nem került nyilvánosságra a kassai jezsuiták által kiadott Mátyás-levelekben 1743–1744-ben megjelent négy epigramma.

Az *Arbor haereseon* című tanulmány változata a debreceni reformációtörténeti konferencián hangzott el, jelentősen gazdagítva a jelenleg egyetlen példányban ismert 16. századi fametszet kiadástörténetét, amelynek hódmezővásárhelyi felfedezésére először Imre Mihály utalt 1986-ban. Később előadásban és több tanulmányban is foglalkozott a metszettel, amelyet Szegedi Kis István *Speculum Pontificum Romanorum* című munkája 1592-es kiadásának hódmezővásárhelyi példányában talált. A metszet eredetét, egyéb előfordulási helyét, a Szegedi Kis-műhöz való szándékos vagy esetleges kapcsolódását Imre Mihály éveken át kutatta, és mások is foglalkoztak vele. Knapp Éva szívós munkájának köszönhetően sikerült a fametszetnek két további példányát azonosítani és azt is megállapítani, mely munka részeként jelent meg korábban a metszet, valamint hogy a Szegedi Kis-kötetnek nem szerves része, hanem csupán vendégmetszete volt a Lambert Daneau által inspirált ritka ábrázolás. A sok új-

donságot tartalmazó dolgozat a további kutatás feladatává teszi annak kiderítését, miként került a *Liber de haeresibus ad Quodvultdeum*-kiadáshoz készített metszet a magyar szerző könyvének Hódmezővásárhelyen őrzött példányába.

Knapp Éva ikonográfiai munkásságának egyik – a Zrínyi-szakirodalmat kiegészítő – jelentős hozzájárulása a *Zrínyi Miklós Adriai tengernek Syrenaia (Bécs, 1651): A díszcímlap könyvészeti, ikonográfiai és irodalmi értelmezéséhez* című közlemény. A hatalmas szakirodalmat maga mögött tudó Zrínyi-kötet címlapjának értelmezését Knapp Éva funkcionális könyvészeti megközelítéssel végezte el.

Az első két tanulmány arra mutat példát, hogyan lehet a szakirodalomban rögződött megállapítások felülvizsgálatával újabb adalékokat feltárni, a bizonytalan feltételezéseket korigálni, s az értelmezéseket kiegészíteni. Szinte teljesen ismeretlen szerzővel foglalkozik a *Matthaeus Tympianus retorikai vonatkozású művei Magyarországon* – olyan valakivel, akinek a nevét eddig Magyarországon mindössze ketten írták le: Imre Mihály és Kecskeméti Gábor. A művek részletekbe menő feltárására azonban ők sem vállalkoztak, és a nemzetközi szakirodalom is meglehetősen szegényes. Ugyancsak ritkaságot tárgyal a *VI. Pius pápa imádságos könyve magyarul és Magyarországon* című dolgozat, amely VI. Pius pápa munkájának a nemzetközi szakirodalomban eddig nem is ismert magyar, illetve magyar vonatkozású kiadásait, nyomdai szerkezetváltozásait, fordítástörténeti tanulságait tárja fel, bibliográfiával egészítve ki az eddig nem regisztrált kiadvány könyvészeti történetét.

Knapp Éva kutatási területétől kissé távol áll, de a régi magyaros módszerrel kiválóan megismerhető a *Niklai hamvak*

(1860) című tanulmányból Berzsenyi Dániel *A Magyarokhoz* című ódájának utó-története, és egy Berzsenyi tiszteletére 1860-ban írt eddig ismeretlen költemény, Roboz István verse is.

Knapp Éva és Tüskés Gábor korábban több tanulmányban foglalkozott a 18. századi vallásos ponyvairodalommal, azonban miként Knapp egy lábjegyzetben megállapítja, „a magyarországi ponyvanyomtatványok egészét tudományos módszerekkel vizsgáló átfogó monográfia elkészítésére eddig még senki nem vállalkozott” (119). A majdan elkészülő átfogó feltáráshoz járul hozzá Knapp Éva, amikor a kutatás számára teljesen ismeretlen, 20. század eleji ponyvanyomtatványokba enged bepillantást, két, Marcaliban tevékenykedő kiadónyomdász munkájának rövid feltárással és a megjelentetett szövegekből adott ízelítő közlésével („*Az árvák fohásza*”: *Többfunkciós ponyvanyomtatványok*).

Az *Ismeretlen könyvek és könyvtárak* címen összegyűjtött dolgozatok könyvtártörténeti nyomozást végezve teljesen új gyűjteményekről számolnak be. A *Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban* alap kutatás eredményeként 26 darab (31 mű), a könyvtörténet számára ismeretlen Pázmány tulajdonú kötet teljes és részletes leírását nyújtja. Az újonnan feltárt kötetek és az eddig ismert Pázmány-gyűjtemény megteremti annak az alapját, hogy Pázmánynak a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban őrzött könyvei – remélhetőleg közeli – feldolgozásával teljesebb legyen a kardinális könyvtáráról alkotott képünk. Pázmány eddig feltáratlan könyveinek kutatása közben Knapp Évának sikerült néhány féltve őrzött magángyűjteménybe is betekintenie. Ez a kutatás eredményezte az *Ismeretlen nagyszombati*

és pozsonyi nyomtatványok a XVII–XVIII. századból című tanulmányt, amely hét nagyszombati és négy pozsonyi nyomtatványt ír le, és közli egy eddig kiadatlan nyitrai piarista iskoladráma szövegét és szereposztását. Csak remélni tudjuk, hogy az őrzőhelyre és tulajdonosra vonatkozó titoktartási kötelezettséggel közreadott „anonim” magánkönyvtárak egyszer megnyílnak legalább a Nemzeti Könyvtár tudományos munkatársai előtt is, akik közérdekből dolgoznak évtizedek óta a régi magyar nyomtatványok retrospektív feltárássán.

Knapp Éva a közelmúltban tanulmányt tett közzé *A mesztegnyői ferencesek koldulókörzetéről (Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor születésnapjára, főszerk. LENGYEL Réka [Budapest: reciti, 2015]: 102–124)*, és foglalkozott az ott található középkori templom és kolostor nyomaival is („Egy rejtőzködő középkori templom és kolostor: Mesztegnyő”, *Műemlékvédelem*, 58 [2014]: 15–30). Ezúttal korabeli inventáriumok és összeírások alapján az 1788-ban összeírt gyűjtemény katalógusát közli, továbbá értékeli a könyvtár jellegét, a ferences barátok könyvtárhasználati szokásait, s összehasonlítja a más forrásokból ismert nagyváradi ferences könyvtár összetételével, tartalmával.

Berei Farkas András (1770–1832) vándor poéta és alkalmi versszerző munkásságának feltárása (eddig: 117 nyomtatvány) Knapp Éva és a Borda Antikvárium nevéhez fűződik. A több tanulmány és a terjedelmes szövegkiadás a mostani kötet egy 1820-ban megjelent ismeretlen nyomtatvánnyal egészül ki, amely Rudnay Sándor esztergomi érsek köszöntésére készült („*Wirtusfű Wirágból kötöm Wers Rósáit*”: *Egy ismeretlen Berei Farkas András-nyomtatvány 1820-ból*).

A tanulmánykötet harmadik fejezet-tömbje (*Megőrzött állományok és „őreik”*) címmel könyvtár- és könyvtárostörténettel foglalkozik. Vitacikknek is tekinthető *A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti őslományának negyven új kötete* című dolgozat, amely elsősorban Dümmerth Dezső és Farkas Gábor Farkas publikációját egészíti ki 40 újabban feltárt tétel leírásával. Az *Intézményi- és magángyűjtemények 1541–1750: Könyvjegyzékek bibliográfiája* (Budapest–Szeged: OSZK–SZTE BTK, 2008) címen megjelent, de 2008 óta is folyamatosan épülő könyvjegyzék-bibliográfiához szolgál adaléku az a könyvkatalógus, amelyet Knapp Éva az Egyetemi Könyvtárban talált (*Ismeretlen XVII. századi könyvjegyzék a budapesti Egyetemi Könyvtár egyik ősnymtatványában*). A Johannes Vagych túrmezei horvát nemes 1642 körüli összeírása 19 tételt tartalmaz, tulajdonosa ugyan még meghatározatlan, de feltehetően egy ismert horvát család Grazban tanulmányokat folytató egyik tagjáról lehet szó, aki egy valamikori könyvkollekció ellenőrzésére állíthatta össze a most publikált listát.

Hasonló könyvregisztrációval dokumentált dolgozat tárja fel, hogy Otrókocsi Főris Ferenc nagyszombati professzor és archivárius gyűjteményének néhány darabja a szakirodalom (Fallenbüchl Ferenc, 1899) feltételezésével szemben nem az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban, hanem Budapesten található (*Otrókocsi Főris Ferenc könyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban*).

Az Egyetemi Könyvtár történetét gazdagítja a kötet utolsó tanulmánya *Az ELTE Egyetemi Könyvtár könyvtárosai a jezsuita korszakban (1561–1773)*. A 450 éve működő könyvtár jezsuita korszakának könyvőreiről a könyvtár- és egyetem-történeti kutatások már az 1960-as évek közepétől megpróbálták számot adni. Dümmerth Dezső, Tóth András, Vértesy Miklós, Farkas Gábor Farkas és Bakos József kötetének és tanulmányainak alapos átvizsgálása után jutott Knapp Éva arra a következtetésre, hogy az eddig ismert jegyzékek nem tartalmazzák a könyvtár jezsuita őreinek teljes névsorát, illetve rengeteg téves adatot, helytelen megállapítást közölnek. Knapp Éva az adott korszakot három működési periódusra tagolta: Dümmerth Dezső és Bakos József adatait egymás mellé téve, korabeli források alapján adta közre a jelenleg adatolható összes jezsuita korszakbeli könyvtárossról rögzített tudnivalót. Összefoglalójában fontos következtetéseket von le arról is, hogy kik és milyen feltételekkel, mennyi ideig, milyen jogokkal és kötelezettségekkel kezelhették az értékes gyűjteményt.

Miként a szerző több évtizedes munkássága bizonyította, tanulmányaiban nehezen talál a recenzens kifogásolni, helyesbíteni valót. Knapp Éva mikrofilológiai precizitással, széles körű háttérismeretekkel dolgozik, jelen munkája a későbbi kutatások számára is megkerülhetetlen, biztos fogódzót jelent.

Németh S. Katalin